

نوشته : غلامرضا معصومی

(فوق لیسانسی باستانشناسی)

آتشدان مفرغی لرستان

در سال ۲۵۱۹ شاهنشاهی (برابر با ۱۳۳۹ خورشیدی) از کاوشهای غیر علمی و غیرمجاز در يك متری دمگر پرچینه استان عیلام يك آتشدان مفرغی زیبا بدست آمد و به موزه ایران باستان آورده شد . این آتشدان که اکنون در موزه ایران باستان تحت شماره ۱۵۶۳۱ ثبت گردیده است یکی از شاهکارهای زیبایی اقوام کاسی^۱ بشمار میروود .

۱- در حدود ۴۰۰۰ سال پیش اقوامی از شمال ایران وارد سرزمین ماسدند و در قسمتهای مختلف گیلان مسکن گزیدند و سپس عده ای از آنها به غرب ایران کوچ کرده و تمدن درخشان لرستان را در دوران باستان پدید آوردند . این اقوام همان کاسی ها یا کاشسوها بودند که در ساختن انواع ابزار و آثار مفرغی مهارت کامل داشتند . کاسیها جنگجو، شجاع و سوارکاران خوبی بودند و به همین سبب ابزار و اسلحه های جنگی مانند شمشیر- تبر- پیکان- تیرونیزه های زیاد جالبی از خود بیادگار گذاشته اند . کاسیها چون به پرورش اسب علاقه زیادی داشتند ابزار مربوط به اسب را بهتر از آثار دیگر خود عرضه کرده اند .

آثاری که از کاسیها باقی مانده است گاهی ساده و زمانی در شمار بهترین آثار هنری میباشد . برای آگاهی بیشتر در این زمینه به مقاله ساغرهای مفرغی لرستان که در شماره ۲۰۲ سال چهارم مجله بررسیهای تاریخی از این نگارنده چاپ شده رجوع گردد .

وزن این آتشدان ۳۲۰۰ گرم و بلندی مجموع آن بالغ بر ۵۱ سانتیمتر ونیم ودرازی مجسمه گاو که بخش زیرین آتشدان را تشکیل میدهد (از نوک پوزه تا دم گاو) ۲۵ سانتیمتر بوده بلندی مجسمه گاو (از نوک شاخها تا زیرسم آن) ۳۱ سانتیمتر ونیم و بلندی قسمت وسط گاو تا زیر پایه بخش بالائی ۱۸ سانتیمتر و نیم است و ارتفاع انسان ۲۳ سانتیمتر ونیم و بلندی مشعل که در قسمت بالا قرار دارد ۹ سانتیمتر ونیم و قطر دهانه آن ۶ سانتیمتر است. عمر این آتشدان تقریباً به ۹۰۰ سال پیش از میلاد مسیح میرسد .

این آتشدان از سه قسمت متمایز تشکیل شده است که عبارت است از يك مجسمه بزرگ گاو اساطیری و يك مجسمه انسان ایستاده (شاید انکیدو خداوند حامی حیوانات باشد) و يك قسمت الحاقی دیگر در بالا که کاسه ای مشبك بشکل مشعل که کاملاً شبیه کلاهک چراغ پریموس میباشد و بوسیله میله تزئینی به تاج بالای کلاه انسان متصل شده است.

گرچه این گاو اساطیری تناسبی با گاو واقعی ندارد ولی بین مجسمه انسان و گاو که بهم پیوسته اند هماهنگی و تناسب کاملی وجود دارد ، زیرا هنرمند سازنده این اثر برای ایجاد تناسب بین مجسمه انسان که قامتی بلند دارد ارتفاع گاو را هم بیش از حد معمولی ساخته است و بدین ترتیب هماهنگی بین مجسمه گاو و انسان حامل آتشدان بوجود آورده است . بدون شك این آتشدان یکی از زیباترین آثار هنری کاسیمها است که هنرمند برای ساختن آن نهایت سلیقه را بکار برده است .

مجسمه گاو بسیار زیبا بوده تزئینات جالبی روی گردن و

گلی شبیه خورشید^۲ روی بازو دارد. در قسمت گردن آن پنج نوار برجسته تزئینی هست. شاخهای آن به بلندی قریب ۵/۴ سانتیمتر است. حالت ایستادن حیوان حاکی از تیزهوشی و وحشت یا ترس آن از چیزی است زیرا سر آن رو به بالا و آماده دفاع از خود یا انجام کاری است. کشیدگی قد حیوان و لاغری آن به خصوص پاهای بلند شباهت آن را به اسب بیشتر کرده است ولی صورت و دم و شاخ آن گاوی را نشان میدهد که منبع شجاعت و نشانه قدرت آسمانی است.

به هر حال حیوانی است تلفیقی (پیوندی) از اسب و گاو (هر دوی آنها مظهر نجابت و شجاعت و سودمندی) که حامل آتشدان است. آتشدان بر بالای سر انسانی قرار گرفته است. انسانی کمر بسته که جامه بلند و تنگ، دامنی پرچین و بلند (ماکسی) در بر دارد که تا ساق پای او میرسد، اسلحه‌ای شبیه خنجر که درون غلافی جا داده شده است بکمر زده و دست راستش

۲- این گل همان گردونه خورشید است که روی کپل یا روی بازوی اغلب مجسمه‌های گاو یا بز یا شیرهای هزاره اول و دوم پیش از میلاد مسیح دیده میشود. این گل که نخست خیلی ابتدائی و مانند یک علامت بعلاوه (+) در روی آثار سفالی و مفرغی و طلائی هزاره سوم و چهارم پیش از میلاد ظاهر شده است بعداً سیر تکاملی یافته و بشکل گل رزاس یا گل آفتابگردان درآمده است. این نقش دوباره در هزاره اول به شیوه هنرمندان پدیدار شده و بصورت صلیب شکسته روی برخی از آثار نمایان گشته است. علامت نامبرده که مظهری از گردونه خورشید است اغلب در روی جامهای طلائی بر بالای ران یا بازوی نقش برجسته‌ها و مجسمه‌های گاو یا بز و شیر هزاره اول و دوم پیش از میلاد مسیح و حتی در روی پارچه و مهره عقیق در دوره اشکانی دیده میشود.

را روی دسته خنجر نهاده است^۳ انسانی با بینی بلند شبیه منقار عقاب و چشمان بزرگ نافذ و فرورفته و ریش بلند که تاجی مرتفع بر سر نهاده^۴ . انسانی که حامل آتشدان و حامی آتش مقدس است و نگهبان آن و احترام آتش را دارد که بر سرش جای داده است . شاید این انسان الهامی از خدای نگهبان آتش و یا مظهری از خداوند روشنائی و گرما بوده باشد . از قد کشیده و بلند و تاج زیبایش پیداست که شباهت به پهلوانان باستانی یا خدایان افسانه‌ای قدیم دارد، ولی از نامش اطلاع درستی نداریم . ظاهراً حامی آتش و حامل مشعل یا آتشدان است ولی فلسفه آن چیست؟ بر ما پوشیده است . آتشدان مانند کلاهک چراغ پریموس است و سه شاخه دارد و چندین برجستگی کمربندی تزئینی . قضاوت با خوانندگان است که او کیست و چرا آتشدان را حمل میکند .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳- شبیه غلاف و خنجری که در کمر این مرد دیده میشود در آثار لرستان مکرراً نمایان است و خنجری که در کمر میترا الهه خورشید بهنگام کشتن گاو مقدس اورمزد دیده میشود شباهت زیادی به این خنجر دارد .

۴- سروصورت این انسان را می‌توان با سروصورت « تشوب یا تشوپ » خداوند طوفان در عیلام مقایسه کرد. همچنین با « آنو » خداوند آسمانها که گاهی با ریش سه شاخه و زمانی با تاجی از شاخ گاو (که قدرت آسمانی او را نشان میدهد) ظاهر میشود نیز قابل مقایسه است .

گلی شبیه خورشید^۲ روی بازو دارد. در قسمت گردن آن پنج نوار برجسته تزئینی هست. شاخهای آن به بلندی قریب ۵/۴ سانتیمتر است. حالت ایستادن حیوان حاکی از تیزهوشی و وحشت یا ترس آن از چیزی است زیرا سر آن رو به بالا و آماده دفاع از خود یا انجام کاری است. کشیدگی قد حیوان و لاغری آن به خصوص پاهای بلند شباهت آن را به اسب بیشتر کرده است ولی صورت و دم و شاخ آن گاوی را نشان میدهد که منبع شجاعت و نشانه قدرت آسمانی است.

به هر حال حیوانی است تلفیقی (پیوندی) از اسب و گاو (هر دوی آنها مظهر نجابت و شجاعت و سودمندی) که حامل آتشدان است. آتشدان بر بالای سر انسانی قرار گرفته است. انسانی کمر بسته که جامه بلند و تنگ، دامنی پرچین و بلند (ماکسی) در بر دارد که تا ساق پای او میرسد، اسلحه‌ای شبیه خنجر که درون غلافی جا داده شده است بکمر زده و دست راستش

۲- این گل همان گردونه خورشید است که روی کپل یا روی بازوی اغلب مجسمه‌های گاو یا بز یا شیرهای هزاره اول و دوم پیش از میلاد مسیح دیده میشود. این گل که نخست خیلی ابتدائی و مانند یک علامت بعلاوه (+) در روی آثار سفالی و مفرغی و طلائی هزاره سوم و چهارم پیش از میلاد ظاهر شده است بعداً سیر تکاملی یافته و بشکل گل رزاس یا گل آفتابگردان درآمده است. این نقش دوباره در هزاره اول به شیوه هنرمندان پدیدار شده و بصورت صلیب شکسته روی برخی از آثار نمایان گشته است. علامت نامبرده که مظهری از گردونه خورشید است اغلب در روی جامهای طلائی بر بالای ران یا بازوی نقش برجسته‌ها و مجسمه‌های گاو یا بز و شیر هزاره اول و دوم پیش از میلاد مسیح و حتی در روی پارچه و مهره عقیق در دوره اشکانی دیده میشود.

را روی دسته خنجر نهاده است^۳ انسانی با بینی بلند شبیه منقار عقاب و چشمان بزرگ نافذ و فرورفته و ریش بلند که تاجی مرتفع بر سر نهاده^۴. انسانی که حامل آتشدان و حامی آتش مقدس است و نگهبان آن و احترام آتش را دارد که بر سرش جای داده است. شاید این انسان الهامی از خدای نگهبان آتش و یا مظهری از خداوند روشنائی و گرما بوده باشد. از قد کشیده و بلند و تاج زیبایش پیداست که شباهت به پهلوانان باستانی یا خدایان افسانه‌ای قدیم دارد، ولی از نامش اطلاع درستی نداریم. ظاهراً حامی آتش و حامل مشعل یا آتشدان است ولی فلسفه آن چیست؟ بر ما پوشیده است. آتشدان مانند کلاهک چراغ پریموس است و سه شاخه دارد و چندین برجستگی کمربندی تزئینی. قضاوت با خوانندگان است که او کیست و چرا آتشدان را حمل میکند.

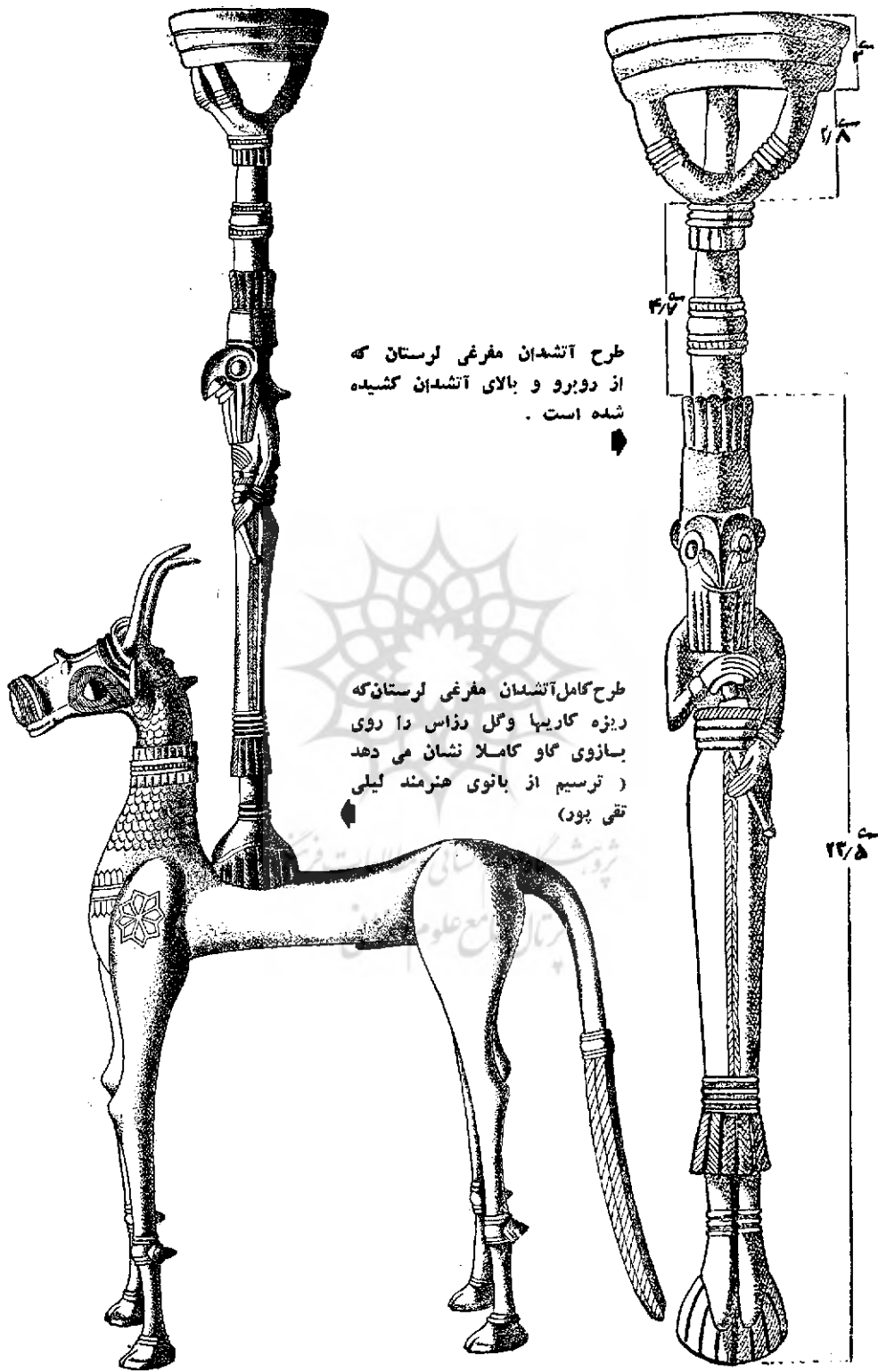
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳- شبیه غلاف و خنجری که در کمر این مرد دیده میشود در آثار لرستان مکرراً نمایان است و خنجری که در کمر میترا الهه خورشید بهنگام کشتن گاو مقدس اورمزد دیده میشود شباهت زیادی به این خنجر دارد.

۴- سروصورت این انسان را می‌توان با سروصورت «تشوب یا تشوپ» خداوند طوفان در عیلام مقایسه کرد. همچنین با «آنو» خداوند آسمانها که گاهی با ریش سه‌شاخه و زمانی با تاجی از شاخ گاو (که قدرت آسمانی او را نشان میدهد) ظاهر میشود نیز قابل مقایسه است.

آتشدان مفرغی لرستان یافت شده اژدمگرپرچینه دراستان عیلام متعلق به ۹۰۰ سال پیش از میلاد

طرح آتشدان مفرغی لرستان که
از دو پرو و بالای آتشدان کشیده
شده است .

طرح کامل آتشدان مفرغی لرستان که
ریزه کاریها و گل دزاس را روی
بازوی گاو کاملا نشان می دهد
(ترسیم از بانوی هنرمند کیلی
تقی پور)